

Влада Мазуренко

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ П.Є. КАЗАНСЬКОГО НА МІЖНАРОДНЕ РІЧКОВЕ ПРАВО

Vlada Mazurenko

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

P.E. KAZANSKYI INTERNATIONAL LEGAL VIEWS ON THE INTERNATIONAL RIVER LAW

P.E. Kazanskyi made a significant contribution to the development of the doctrine of international law in general but the contribution to the development of special branches and institutions is unconditional. Firstly, it is the law of international organizations, a complex branch in the sense that it affects the functioning of any international legal institutions and spheres. Secondly, it is an international river law, which was the first product of a young researcher.

The article is devoted to the place and characterization of the international river law in the system of international law based on the views of P.E. Kazanskyi.

It is proved that international river law includes: international civil river law and international public river law; international public river law is subdivided into an international administrative river law (international shipping law, the international administration of river shipping) and international legal system.

Keywords: P.E. Kazanskyi, international private law, international public law, international river law.

П.Є. Казанський зробив значний вклад в розвиток доктрини міжнародного права в цілому, але й внесок у розвиток окремих галузей та інститутів є безсумнівний. По-перше, це право міжнародних організацій, комплексна галузь у тому сенсі, що вона впливає на функціонування будь яких міжнародно-правових інститутів та сфер. По-друге, це міжнародне річкове право, яке було першим добутком молодого дослідника.

Хронологічно першою темою дослідження П.Є. Казанського було міжнародне річне право¹, з якого він захистив дисертацію на ступінь магістра на тему «Договорные реки» 31 травня 1895 р. у Московському університеті. Ця праця була відмічена золотою медаллю². П.Є. Казанський переробив магістерську роботу та надрукував її у якості самостійного видання у 1895 р.³

Декілька поколінь науковців відмічали значущість цієї праці. До цієї праці дав відгук Л.А. Камаровський. Варто відмітити, що за думкою В.Е. Грабаря, вже перша наукова велика праця, магістерська дисертація П.Є. Казанського «Договорные реки», в певній мірі стосувалося сфери міжнародного адміністративного права⁴. Цікаво, що сам П. Є. Казанський у своєї бібліографії

¹ Мазуренко, В.В. (2017). Міжнародно-правова спадщина П.Є. Казанського та розвиток міжнародного права / В.В. Мазуренко. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 12, 146-148.

² Грабарь, В.Э. (2005). *Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917)*. Москва: Зерцало, 441-442.

³ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1; Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типография губернского управления, 2.

⁴ Грабарь, В.Э. (2005). *Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917)*. Москва: Зерцало, 442.

1939 р. відносить працю «Договорные реки» до підрозділу бібліографії «міжнародне адміністративне право», як і подальшу статтю «Свободное Дунайское судоходство»¹.

І це природно, бо одним з перших видів міжнародних організацій, що активно розвивалися у XIX ст. стали органи з забезпечення навігації по міжнародним річкам, серед котрих першою виникла Центральна комісія судноплавства по Рейну². Але в самій праці «Всеобщие административные союзы государств» серед досліджених адміністративних союзів, організацій з забезпечення судноплавства по міжнародним річкам немає, що обумовлено вичерпанням теми саме у праці, що піддається аналізу³. Сам П.Є. Казанський основний акцент в дослідженні робив на праві міжнародного судноплавства⁴, яке відносив до міжнародного адміністративного права, або права міжнародного управління. Причому, питання території й кордонів, які безпосередньо пов'язані з правовим режимом міжнародних річок, П.Є. Казанський відніс до права устрою, а питання міжнародного судноплавства по річкових шляхах – до права управління⁵. Але, вже в книзі «Міжнародне право» 1951 р. дослідження П.Є. Казанського охарактеризовано таким чином: «Питанням території в міжнародному праві присвячена монографія ... а також двотомна праця П. Є. Казанського «Договорные реки»»⁶, що характеризує до зміни парадигми в систематизації міжнародного права.

Цей фундаментальний і значний за обсягом труд (понад 800 сторінок) являє собою виклад історії становлення і діючих на той час норм міжнародного річкового права⁷. Є. А. Самойленко, підкреслюючи актуальність магістерського дослідження П.Є. Казанського, вказує, що на той час значущість міжнародних річок, спонукала П. Є. Казанського об'єднати «в єдине ціле всі основи, які визначали становище річок в міжнародному житті»⁸, вдатися до пошуку зв'язків міжнародного річкового права з іншими блоками загальної системи міжнародного права і внутрішньодержавного річкового права⁹. З цих міркувань його публікації, присвячені теорії міжнародного річкового права і зараз становлять значний науковий інтерес¹⁰.

Вчений так описує у бібліографії цю працю «Договірні річки. Казань.1895. 2 тома. – 1 том надрукований, з деякими змінами, також в Записках Казанського Університету.1894, кн. 5 і 6. 1895 книги 1, 2 і 3. – магістерська дисертація, подальша обробка твору Судноплавство по міжнародних річках. Золота медаль Юридичного Факультету Московського Університету»¹¹.

¹ Казанский, П.Е. (1892). *Указатель ученых и публицистических работ заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета и профессора вузов Одессы П.Е. Казанского, составленного им самим*. Москва, 6-7.

² Абашидзе, А.Х. (ред.) (2014). *Право международных организаций : учебник для бакалавриата и магистратуры*. Москва: Юрайт, 41; Баймуратов, М.О. (2018). *Міжнародне публічне право. Підручник*. Київ–Одеса: Фенікс, 278.

³ Казанский, П.Е. (1897). *Всеобщие административные союзы государств*. Одесса, 1; Казанский, П.Е. (1897). *Всеобщие административные союзы государств*. Одесса, 2; Казанский, П.Е. (1897). *Всеобщие административные союзы государств*. Одесса, 3.

⁴ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, 19.

⁵ Левин, Д.Б. (1982). *Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в. Общие вопросы теории международного права*. Москва: Наука, 120-121.

⁶ Коровина, Е.А. (ред.) (1951). *Международное право*. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 82.

⁷ Савчук, К.А. (2011). Вклад Петра Евгеньевича Казанского в развитие мировой и отечественной науки международного права. *Альманах международного права*, 3, 222-223; Савчук К.О. (2011). Міжнародно-правові ідеї Петра Євгеновича Казанського та їх значення для сучасної науки міжнародного права. *Часопис Київського університету права*, 4, 339-340.

⁸ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типография губернского управления, 2, 8.

⁹ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, 13-14, 17.

¹⁰ Самойленко, Є.А. (2011). Внесок професора П.Є. Казанського (1866–1947) в розвиток теорії міжнародного річкового права. *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського : матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 року)*. Одеса: Фенікс, 67-68.

¹¹ Казанский, П.Е. (1892). *Указатель ученых и публицистических работ заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета и профессора вузов Одессы П.Е. Казанского, составленного им самим*. Москва, 6-7.

За свідченням П.Є. Казанського, відгуки на цю працю були надруковані у: «сборнике правоведения и Общественных Знаний. Москва. Т.5. стр. 86. – Русские Ведомости. 1895, № 127. – Московские Ведомости. 1895. №126. – Revue générale du droit international public. 1896. – Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft etc. 1896. S. 491. Feldstein»¹.

Довгий час робота П.Є. Казанського залишалася єдиним в російській юридичній літературі монографічним дослідженням правового режиму міжнародних річок. Пізніше П.Є. Казанський повернувся до цієї теми надрукувавши статтю «Свободное Дунайское судоходство»².

Практично єдиним сучасним дослідником творчих здобутків П.Є. Казанського у сфері міжнародного річкового права є Є.А. Самойленко³, український дослідник цієї галузі міжнародного права⁴. На жаль, в інших працях, крім окремих загальних згадок про працю «Договорные реки», в відповідних розділах немає згадки на цю працю П.Є. Казанського⁵.

Як вказує Є.А. Самойленко, обґрунуючи звернення саме до праці «Договорные реки»: «Різноманітність і глибина досліджень історії та теорії міжнародного річкового права Петром Євгенійовичем Казанським потребує подальшого й детального аналізу. ... варто відзначити актуальність його ідей в теперішній час. Вони мають стати лейтмотивом для визнання міжнародно-правового статусу головних (*de facto* міжнародних) водних магістралей України – Дніпра і Дністра – та науковим підґрунтям для розробки правового регулювання їх навігаційного та ненавігаційного використання на основі окремих міжнародних угод. Твердження П.Є. Казанського, висловлені в унісон із сучасною доктриною міжнародного права та практикою міжнародних відносин, переконливо свідчать про потребу створення нашою країною разом з іншими прирічковими державами комплексу спеціальних договірних норм для регламентації відносин в зазначених сферах»⁶. Тобто, вчений підтверджує актуальність творчого спадку П.Є. Казанського у міжнародному річковому праві, та й у своїх працях використовує добутки попередника, наприклад, звертаючись до ідей П.Є. Казанського при визначенні міжнародної річки⁷, характеристиці критеріїв міжнародної річки⁸, порядку проходження по міжнародній річці⁹.

Монографія П.Є. Казанського складається з двох томів. Перший том, обсягом 479 сторінок, містить Передмову, Вступ, якій підрозділяється на Екскурси: Екскурс 1. «Річки та річкове право», Екскурс 2. «Річкове право Римської імперії», Екскурс 3. «Річкове право Середньовічної Європи», Екскурс 4. «Національне річкове право сучасних держав», далі йде Частина історична, яка підрозділяється на Глави: Глава I «Право міжнародних річок в період от Вестфальського конгресу до кінця XVIII ст.», Глава II «Велика французька революція та право міжнародного судноплавства», Глава III «Постанова Празького трактату 30 травня 1814 р. і Віденського конгресу 1815 р.».

¹ Казанский, П.Е. (1892). *Указатель ученых и публицистических работ заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета и профессора вузов Одессы П.Е. Казанского, составленного им самим*. Москва, 7.

² Казанский, П.Е. (1902). Свободное дунайское судоходство. *Южнорусский Альманах*, 24-27.

³ Самойленко, Є.А. (2016). *Міжнародно-правове регулювання навігаційного використання міжнародних рік: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Київ: Національна Академія Наук України Інститут Держави і Права ім. В. М. Корецького, 20.

⁴ Самойленко, Є.А. (2011). Внесок професора П.Є. Казанського (1866–1947) в розвиток теорії міжнародного річкового права. *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського : матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 року)*. Одеса: Фенікс, 66–69; Самойленко, Є.А. (2011). Розвиток теорії міжнародного річкового права в Російській Імперії. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 2 (5), 128-132.

⁵ Наприклад: Академія наук СРСР. Інститут держави і права (1967). *Основные отрасли и институты современного международного права. Курс международного права. В шести томах*. Москва: Наука, 146-153.

⁶ Самойленко, Є.А. (2011). Внесок професора П.Є. Казанського (1866–1947) в розвиток теорії міжнародного річкового права. *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського : матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 року)*. Одеса: Фенікс, 68-69.

⁷ Самойленко, Є.А. (2012). Проблема визначення поняття міжнародної ріки та її критеріїв. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 1 (6), 158.

⁸ Там само, 159.

⁹ Самойленко, Є.А. (2012). Юридична природа права проходження по міжнародних ріках. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 2 (7), 99.

Глава IV «Нарис розвитку вільного судноплавства по Рейну і його притоках», Глава V «Нарис розвитку вільного судноплавства по Шельду, Маасу, їх рукавах, каналам і інше», Глава VI «Нарис розвитку вільного судноплавства по Ельбі, Везер і По», Глава VII «Нарис розвитку вільного судноплавства до Дунаю і його притоках», Глава VIII «Нарис розвитку вільного судноплавства по Віслі, Німану, Дністру та деяким іншим річкам Європи», Глава IX «Нарис розвитку вільного судноплавства по Ріо де Ла Плато, Амазонці і інших річках Південної Америки», Глава X «Нарис розвитку вільного судноплавства по Міссісіпі, річці св. Лаврентія і ін. Річках Північної Америки», Глава XI «Нарис розвитку вільного судноплавства по Конго, Нігеру, Каруні та інших річках Африки і Азії», Глава XII «Загальні договори о річковому праві», Глава XIII «Юридичне становище Боденського озера, Каспійського моря та ін. озер», Глава XIV «Міжнародні угоди щодо рибного лову», Глава XV «Міжнародні угоди щодо каналів, мостів, регулювання річок і т. п.»¹

Другий том (384 сторінки) включає Частину теоретичну, та складається з наступних Глав: Глава I. «Загальні та вступні зауваження», Глава II. «Верховні права держав над річками», Глава III. «Цивільне право річки», Глава IV. «Право річного управління», та Додаток «Кодекс загального міжнародного річкового права»².

Аналізуючи роботу, слід відмити, по-перше, глибину, охоплення та фундаментальність дослідження як у географічному, історичному та й теоретичному відношенні. Особливо що стосується регіонального аспекту – розглянуті особливості регулювання режиму річок у всіх регіонах світу. По-друге, важливим є другий том, в якому в теоретичному аспекті розглядаються публічно-правові та цивільно-правові питання режиму міжнародних річок. По-третє, варто звернути увагу на останню главу у другому томі – главу, присвячену саме праву річного управління. Ця глава є заключною для дослідження, але вона є початковою для подальших наукових розвідок дослідника, та характеризує послідовність П.Є. Казанського як вченого на спадкоємність між його науковими пошуками. Можливо припустити, що саме в процесі написання «Договорных рек» П.Є. Казанський зацікавився проблемою міжнародного управління, тай сформулював наукову гіпотезу, яка була блискуче відображена у подальших працях в сфері права адміністративних союзів.

Такий підхід – чітка методологічна основа, історичний підхід, обробка значного фактичного матеріалу, його повний охват з точки зору правової практики, включаючи як міжнародні, тай де потрібно, національні, публічно-правові та приватні, обґрунтованість теоретичних узагальнень – ці методологічні підходи, які присутні у першій великій праці, характерні для всіх основних праць П.Є. Казанського. Таким чином, уже з початку самостійної наукової кар'єри вченого, можливо твердити про його науковий метод та самостійність як дослідника.

Важливим і цікавим є вступ. Він датований 10 серпня 1894 р., Віднем, що свідчить про ще одну закордону поїздку П. Є. Казанського, та збір матеріалу для «Договорных рек» за кордоном. У вступі відображено ще один важливий методологічний підхід П. Є. Казанського – обґрунтування розгляду загальних проблем міжнародного права скрізь призму приватних питань: «Міжнародне право тільки тоді встановить на раціональних підставах своє загальне вчення, коли окремі інститути його будуть задовільно розроблені. Ми вибрали предмет, за яким позитивний матеріал особливо багатий, щодо якого було висловлено особливо багато суперечливих теорій ...»³.

Основну увагу П.Є. Казанський акцентує на *міжнародній адміністрації річкового судноплавства*. «Разом міжнародним цивільним правом річкового судноплавства вона скласти головну тему цієї роботи. Інакше, головною метою цього трактату служити вивчення з правої точки зору положення річок, відкритих для іноземних підданих і прапорів, в його минулому та сьогоденні»⁴.

Як вказує П.Є. Казанський, питання про міжнародне річкове право представляє значний теоретичний інтерес і велику практичну значимість⁵. Створення системи незалежних держав і

¹ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1.

² Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типография губернского управления, 2.

³ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, V.

⁴ Там само, 13.

⁵ Там само, 13.

впорядкування внутрішньодержавних відносин по використанню річок поставили на перший план питання про міжнародне річкове суднопластво. При цьому залишався невизначеним міжнародно-правовий статус річок, загальних для Російської імперії та її західних сусідів¹.

Але, як було вказано вище, П.Є. Казанський виходив у своїх міркуваннях та висновках далеко за межі річного права, узагальнюючи приватне і конкретизуючи загальне. Так, він пише про правотворчість взагалі, й про роль у створенні норм в додержавний період міжнародного права: «У всякому разі, наскільки помилково з'єднувати існування права з існуванням держави і уявляти, що де немає цієї, по суті, пов'язаної тільки з відомим станом культури форми людського спілкування, там зовсім немає і ніякого юридичного порядку, настільки ж невірно вважати водяне право виключно продуктом державного і національної творчості. Не тільки союзи передували, але і то велике ціле, над ним, вище його, – то, що ми називаємо міжнародне спілкування, беруть участь в цьому правотворенні»².

Як більш загальну категорію, П.Є. Казанський виокремлював водяне право, підрозділяючи його на приватне і публічне. Публічне водяне право П.Є. Казанський розумів як адміністративне право або право водяного управління. «Втім, вказує вчений, – якщо не прямо, то опосередковано про воду може йти мова також в праві устрою того чи іншого спілкування, там, де йдеться про територію його і про владу його над нею»³. Цей підхід П.Є. Казанський переносе й на річкове право, як окремий випадок загального водного права.

Систему підрозділу публічного права, перш за все, як права внутрішньодержавного, на прикладі водного права, з підрозділом його на право управління й право устрою, П.Є. Казанський перенаситімо на міжнародне право⁴.

Таким чином, основа концепції П.Є. Казанського про структуру системи міжнародного права запозичена в системі національного права. Причому, розглядаючи окремі сфери (в даному випадку, міжнародне річкове право), П.Є. Казанський виокремлює в них ті всі структурні компоненти, які притаманні, на його думку, системі міжнародного права в цілому. Такій підхід, який не застосовується при характеристиці сучасної системи міжнародного права у вітчизняній доктрині міжнародного права, на нашу думку, в більшій ступені відображає фактичний стан функціонування комплексних сфер правового регулювання, де поєднуються публічне-правове, приватноправове, та внутрішньодержавного регулювання⁵.

По аналогії з внутрішньодержавним, П.Є. Казанський підрозділяє міжнародне річкове право, як частину загального водного права, на дві частини: «У взаємних відносинах держав та інших міжнародних одиниць точно також вироблялися і виробляються норми водяного і, зокрема річкового права. Шляхом звичаю і міжнародного договору створюється як міжнародне цивільне річкове право, так і публічне, головним чином адміністративне»⁶. Як про це слушно вказує Є.А. Самойленко, П.Є. Казанський розглядав міжнародне річкове право як сукупність норм, що визначають положення річок у міжнародному житті. Він поділяв його на міжнародне публічне та цивільне право річок⁷.

П.Є. Казанський так характеризує міжнародне цивільне річкове право: «обсяг належних до нього постанов *a priori* повинен бути дуже невеликий. Як в інших галузях цивільного (матеріального) права, так і тут міжнародним шляхом встановлюються лише загальні принципи,

¹ Самойленко, Є.А. (2011). Розвиток теорії міжнародного річкового права в Російській Імперії. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 2 (5), 130-131.

² Казанський, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, 8.

³ Там само.

⁴ Там само, 11.

⁵ Наприклад: Короткий, Т.Р. (2005). *Международно-правовое регулирование предотвращения загрязнения морской среды с судов: соотношение публично-правового и частногоправового подходов. Актуальные проблемы политики: збірник наукових праць*. Одеса: Фенікс, 25, 384-389.

⁶ Казанський, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, 9.

⁷ Самойленко, Є.А. (2011). Внесок професора П.Є. Казанського (1866–1947) в розвиток теорії міжнародного річкового права. *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського: матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 року)*. Одеса: Фенікс, 66-67.

загальні початки прав, які належить кожній людині в межах освіченого світу. Подальший розвиток їх надається законодавству і звичаям окремих держав»¹.

Що стосується міжнародного річкового адміністративного права, то на думку П.Є. Казанського: «Кілька більше значення має питання про становище річок в праві міжнародного устрою. Всього ж ширше поставлена розробка міжнародного адміністративного права»². Таким чином, вже у першій значній праці П.Є. Казанський звертається до теми своєї подальшої основної праці. Далі він окреслює предмет дослідження «Договорных рек»: «Насправді, майже з усіх питань, що викликає створення національного права, укладались і договори між державами: судноплавство, іригація, користування водою, як двигуном на фабриках, млинах і т. п., рибальство, проведення водопроводів і т. д. Але з усіх галузей розробленістю таким чином позитивного права, нашу особливу увагу звертає на себе право міжнародного судноплавства, в даному випадку, річкового»³.

Саме на прикладі міжнародного водного права проявляється система міжнародного права в інтерпретації П.Є. Казанського: міжнародне право включає міжнародне приватне право та міжнародне публічне право, яке, в свою чергу, підрозділяється на право управління та право устрою.

На думку Є.А. Самойленко, детальна розробленість вченим системи міжнародного права й обумовила оригінальний підхід до розподілу елементів міжнародного річкового права в цій системі⁴. Тобто, міжнародне річкове право включає: міжнародне цивільне річкове право й міжнародне публічне річкове право; міжнародне публічне річкове право підрозділяється на міжнародне адміністративне річкове право (право міжнародного судноплавства, міжнародна адміністрація річного судноплавства) та міжнародне право устрою.

References:

1. Abashidze, A.H. (ed.) (2014). *Pravo mezhdunarodnykh organizatsiy: uchebnik dlya bakalavriata i magistratury*. [The law of international organizations: a textbook for undergraduate and graduate programs]. Moscow: Yurayt. [in Russian].
2. Akademiya nauk SSSR. Institut gosudarstva i prava (1967). *Osnovnyye otrasli i instituty sovremennogo mezhdunarodnogo prava. Kurs mezhdunarodnogo prava. V shesti tomakh*. [Academy of Sciences of the USSR. Institute of State and Law (1967). The main branches and institutions of modern international law. Course of international law. In six volumes]. Moscow: Nauka. [in Russian].
3. Baymuratov, M.O. (2018). *Mizhnarodne publichne pravo. Pidruchnyk*. [International Public Law. Textbook]. Kyiv-Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
4. Grabar, V.E. (2005). *Materialy k istorii literatury mezhdunarodnogo prava v Rossii (1647–1917)*. [Materials on the history of the literature of international law in Russia (1647-1917)]. Moscow: Zertsalo. [in Russian].
5. Kazanskiy, P. (1895). *Dogovornyye reki. Ocherki istorii i teorii mezhdunarodnogo rechnogo prava: v 2 tomakh*. [Contractual rivers. Essays on the history and theory of international river law: in 2 volumes]. Kazan: Tipografya Imperatorskogo Universiteta, 1. [in Russian].
6. Kazanskiy, P. (1895). *Dogovornyye reki. Ocherki istorii i teorii mezhdunarodnogo rechnogo prava: v 2 tomakh*. [Contractual rivers. Essays on the history and theory of international river law: in 2 volumes]. Kazan: Tipografya gubernskogo upravleniya, 2. [in Russian].
7. Kazanskiy, P. (1892). *Ukazatel' uchenykh i publitsisticheskikh rabot zaslužhennogo ordinarnogo professora Novorossiyskogo universiteta i professora vuzov Odessy P.Ye. Kazanskogo, sostavlennogo im samim*. [in Russian]. Moscow. [in Russian].
8. Kazanskiy, P. (1897). *Vseobshchiye administrativnyye soyuzы gosudarstv*. [General administrative unions of states]. Odessa. [in Russian].
9. Kazanskiy, P. (1902). *Svobodnoye dunayskoye sudokhodstvo*. [Free Danube shipping]. *Yuzhnorusskiy Al'manakh* [Southern Russian Almanac], 24-27. [in Russian].
10. Korovina, E.A. (ed.) (1951). *Mezhdunarodnoye pravo*. [International law]. Moscow: State Publishing House of Legal Literature. [in Russian].
11. Korotkiy, T.R. (2005). *Mezhdunarodno-pravovoe rehulyrovanye predotvrashchenyya zahryaznenyya morskoy sredy s sudov: sootnoshenye publichno-pravovoho y chastnopravovoho podkhdov*. [International legal regulation

¹ Казанский, П. (1895). *Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: в 2 томах*. Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1, 12.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Самойленко, Є.А. (2011). Розвиток теорії міжнародного річкового права в Російській Імперії. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 2 (5), 130-131.

- of the prevention of pollution of the marine environment from the courts: the ratio of public-law and private-law approaches]. *Aktual'ni problemy polityky: zbirnyk naukovykh prats'* [Actual problems of politics: a collection of scientific works]. Odessa: Feniks, 25, 384-389. [in Russian].
12. Levin, D.B. (1982). *Nauka mezhdunarodnogo prava v Rossii v kontse KHÍKH i nachale KHKH v. Obshchiye voprosy teorii mezhdunarodnogo prava*. [The science of international law in Russia in the late nineteenth and early twentieth century. General questions of the theory of international law]. Moscow: Science. [in Russian].
 13. Mazurenko, V.V. (2017). Mizhnarodno-pravova spadshchyna P.E. Kazans'koho ta rozvytok mizhnarodnogo prava. [International legal heritage P.E. Kazan and the development of international law]. *Visnyk Pivdennoho rehional'noho tsentru Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny* [Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine], 12, 146-148. [in Ukrainian].
 14. Savchuk, K.A. (2011). Vklad Petra Yevgen'yevicha Kazanskogo v razvitiye mirovoy i otechestvennoy nauki mezhdunarodnogo prava. [The contribution of Peter Evgenievich Kazan to the development of the world and domestic science of international law]. *Al'manakh mezhdunarodnogo prava* [Almanac of International Law], 3, 222-223. [in Ukrainian].
 15. Savchuk K.O. (2011). Mizhnarodno-pravovi ideyi Petra Yevhenovycha Kazans'koho ta yikh znachennya dlya suchasnoyi nauky mizhnarodnogo prava. [International legal ideas of Petro E. Kazansky and their significance for modern science of international law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], 4, 339-340. [in Ukrainian].
 16. Samoylenko, E.A. (2011). Vnesok profesora P.YE. Kazans'koho (1866–1947) v rozvytok teorii mizhnarodnogo richkovoho prava. [Contribution of professor P.E. Kazan (1866-1947) in the development of the theory of international river law]. *Mizhnarodni chytannya, prysvyacheni pam'yati profesora Imperators'koho Novorossiys'koho universytetu P.YE. Kazans'koho : materialy Mizhnarodnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 21–22 zhovtnya 2011 roku)*. [International readings dedicated to the memory of Professor of the Imperial Novorossiysk University P. E. Kazan: materials of the International Conference (Odessa, October 21-22, 2011)]. Odesa: Feniks, 67-68. [in Ukrainian].
 17. Samoylenko, E.A. (2011). Rozvytok teorii mizhnarodnogo richkovoho prava v Rosiys'kiy Imperiyi. [Development of the theory of international river rights in the Russian Empire]. *Pravovyy visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy* [Legal Gazette of the Ukrainian Academy of Banking], 2 (5), 128-132. [in Ukrainian].
 18. Samoylenko, YE.A. (2012). Problema vyznachennya ponyattya mizhnarodnoyi riky ta yiyi kryteriyiv. [The problem of determining the concept of the international river and its criteria]. *Pravovyy visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy* [Legal Gazette of the Ukrainian Academy of Banking], 1 (6), 157-165. [in Ukrainian].
 19. Samoylenko, YE.A. (2012). Yurydychna pryroda prava prokhodu po mizhnarodnykh rikakh. [The legal nature of the right to pass international rivers]. *Pravovyy visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy* [Legal Gazette of the Ukrainian Academy of Banking], 2 (7), 99-104. [in Ukrainian].
 20. Samoylenko, E.A. (2016). *Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya navihatsiynoho vykorystannya mizhnarodnykh rik: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata yurydychnykh nauk*. [International legal regulation of navigational use of international year: dissertation dissertation for the degree of candidate of legal sciences]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine Institute of State and Law named after. V. Korytsky, 20-30. [in Ukrainian].